

VAN İLAHİYAT DERGİSİ

Van Journal of Divinity

ISSN: 1300-4530 | e-ISSN: 2667-615X
Aralık / December | 2023, 11/19: 103-120

Öğretmenlerin Kader Algılarının Kelâmî Açından Değerlendirilmesi

Theological Assessment of Teachers' Perceptions of Destiny

SAMET KARAHÜSEYİN

(Sorumlu Yazar)

Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Kalam ve İtikadi İslam Mezhepleri
Ana Bilim Dalı

*Assoc. Prof. Dr., Ordu University, Faculty of
Theology, Department of Kalam and Islamic
Sects*

Ordu, Türkiye

s_karahuseyin@outlook.com

ORCID ID: 0000-0001-5614-9822

MEHMET KENAN ŞAHİN

Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, İlahiyat

Fakültesi, Kalam ve İtikadi İslam Mezhepleri
Ana Bilim Dalı

*Prof. Dr., Ordu University, Faculty of
Theology, Department of Kalam and Islamic
Sects*

Ordu, Türkiye

mkenansahin@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4184-2509

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 27 Ekim/October 2023

Kabul Tarihi | Accepted: 1 Aralık/December 2023

Yayın Tarihi | Published: 15 Aralık/December 2023

Bu çalışma, Ordu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen A-1839 no'lu proje kapsamında desteklenmiştir. / *This study was supported within the scope of project number A-1839 accepted by Ordu University Scientific Research Projects Commission.*

Atıf | Cite as

Şahin, Mehmet Kenan & Karahüseyin, Samet. "Öğretmenlerin Kader Algılarının Kelâmî Açından Değerlendirilmesi". *Van İlahiyat Dergisi* 11/19 (Aralık 2023), 103-120.

<https://doi.org/10.54893/vanid.1382203>

Sahin, Mehmet Kenan & Karahuseyin, Samet. "Theological Assessment of Teachers' Perceptions of Destiny". *Van Journal of Divinity* 11/19 (December 2023), 103-120.

<https://doi.org/10.54893/vanid.1382203>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Öğretmenlerin Kader Algılarının Kelâmî Açıdan Değerlendirilmesi*

Öz

Dinî düşünüş ve yaşayışın en canlı soruları ve sorunları arasında kader ile ilgili meselelerin yer aldığı bilinmektedir. İslâm düşünce tarihine bakıldığında kader ile ilgili bazı yaklaşım farklılıklarının siyasî ve itikâdî zemine çekilerek tartışma konusu edildiği görülmektedir. Bu tartışma ortamında da Müslümanlar arasında karşılıklı fikir alışverişi ve anlayıştan ziyade derin ayrılıklar vuku bulmuştur. Halen Müslümanlar birtakım yanlış kader algılarının sebep olduğu sorunlu uygulamalara ve düşüncelere yönelmektedir. Bu durumun kuşaktan kuşağa aktarılması noktasında sorunlu alanları mercek altına almak gerekmektedir. Bu kapsamda bireylerin kader inancını ve algılarını aile ve okul gibi ortamlardan etkilenerek aldığı düşünüldüğünde örgün eğitim kurumlarında din eğitimi veren öğretmenlerin kader inancına yönelik yaklaşım ve tutumlarının öğrenciler üzerinde belirleyici ve etkili olduğu düşünülmektedir. Öğretmenlerin kader algılarının ne gibi neticeler verdiği, nasıl şekillendiği ve meseleye dair ne tür bir hazır bulunuşluk içinde olduklarının incelenmesi, çalışmamızın konusunu ve amacını teşkil etmektedir. Milli Eğitim bakanlığında görev yapan öğretmenlerden oluşan bir örneklem grubuyla yapılan bu araştırmada İHL Meslek Dersleri ve DKAB öğretmenlerinin kader algıları, çeşitli sosyo-demografik değişkenler ve araştırmacı tarafından hazırlanan sorular aracılığıyla test edilmiştir. İHL Meslek Dersleri ve DKAB öğretmenlerinin kader algıları, birbirinden farklı aralarındaki korelasyonun güçlü ve anlamlı tutulmaya çalışıldığı sorulardan oluşan anket yöntemiyle ölçülmüştür. Neticede elde edilen bulgulara göre örneklem grubu içerisinde mezhebî aidiyet, dinî bilgi, dinin temel referans kaynaklarını doğru yorumlayabilme, kader ile ilgili temel kavram ve yaklaşımları bilme ve bunları doğru kullanabilme gibi sorulara verilen cevapların yoğunluğu dikkate alındığında bazı problemli alanlar olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte örneklem grupta yaş değişkenine bağlı olarak bazı mezhebî konulara yaklaşımlarda anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. Bu durum göstermektedir ki bu ve benzeri çalışmalar neticesinde, İslâm inanç esasları otantik yapısına uygun bir şekilde ele alınmalı ve din ile dinî yorumun arasındaki doğal farklılık muhafaza edilmelidir. Bu çalışmayla birlikte din ile mezhebin nasıl anlaşılması gerektiği gibi bazı yönetsel hassasiyetlerin önemi daha da artmış görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Akîde, Kader, Kader Algıları, Öğretmen.

Theological Assessment of Teachers' Perceptions of Destiny**

Abstract

It is known that issues related to destiny are among the most vivid questions and problems of religious thought and life. As far as the history of Islamic thought is concerned, it is seen that some differences of approach regarding destiny have been discussed on political and theological grounds. Because of this debate, deep divisions have emerged among Muslims rather than mutual exchange of ideas and understanding. Muslims still engage in problematic practices and thoughts caused by some wrong perceptions of destiny. It is necessary to scrutinize the problematic areas in terms of the transmission of this situation from generation to generation. In this context, considering that individuals acquire their beliefs and perceptions of destiny by being influenced by environments such as family and school, it is thought that the approaches and attitudes of teachers who provide religious education in formal educational institutions towards the belief in destiny are decisive and effective on students. The subject and purpose of our study is to examine the results of teachers' perceptions of destiny, how they are shaped and what kind of readiness they are in regarding the issue. In this study, which was conducted with a sample group consisting of teachers working at the Ministry of National Education, the perceptions of destiny of Imam Hatip High School Vocational Lessons and RCMK teachers were tested through various socio-demographic variables and questions prepared by the researcher. Imam Hatip High School Vocational Lessons and RCMK teachers' perceptions of destiny were measured with a survey method consisting of questions that are different from each other and in which the correlation between them is tried to be kept strong and meaningful. According to the findings, it is observed that there are some problematic areas in the sample group considering the intensity of the answers given to questions such as sectarian affiliation, religious knowledge, being able to correctly interpret the basic reference sources of religion, knowing the basic concepts and approaches related to destiny and being able to use them correctly. In addition, a significant difference was found in the sample group's approaches to some sectarian issues depending on the age variable. This shows that as a result of this and similar studies, the principles of Islamic belief should be examined in accordance with their authentic structure and the natural difference between religion and religious interpretation should be preserved. With this study, the importance of some methodological sensitivities, such as how religion and sectarian should be understood, seems to have increased further.

Keywords: Kalâm, Aqedah, Destiny, Perceptions of Destiny, Teacher.

* Bu çalışma, Ordu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen A-1839 no'lu proje kapsamında desteklenmiştir.

** This study was supported within the scope of project number A-1839 accepted by Ordu University Scientific Research Projects Commission.

Giriş

Kader inancı İslâm tarihinin ilk dönemlerinden itibaren hemen her dönem Müslümanların ilgisini çekmiş ve çoğu zaman tartışma konusu olmuştur. Kader inancı etrafında zuhur eden farklı fikirler zamanla sistemli bir tartışma ortamına evrilerek mezheplerin akîdevî unsurları arasında yerini almıştır.¹ Kader meselesi siyasî zeminde tartışma konusu haline gelince Müslümanlar arasında ayrılıklara sebep olmuştur. Şüphesiz ki insanoğlunun farklı düşünmesi bir zenginliktir. Ancak bazı fikirler kavram ve tarih kaymasına (anakronizm) uğrayınca bu fikirlerle kendine yön veren toplumlar da yanlış algılara sürüklenebilecektir. Bu durumun farkında olmak özellikle de kader inancı gibi bir konuyu dikkatle ve özgün haline sadık kalarak değerlendirmek ehemmiyet arz etmektedir.

İslâm düşüncesine has birtakım sorunlara çözüm ararken İslâm dininin kök/kurucu ilkeleri² göz önünde bulundurulmadan yapılacak yorumlar yanlış sonuçlar doğurabilecektir. Kader inancı etrafında tarihten günümüze gelen mirasta; kaderci/fatalist toplumlar, inkârcı toplumlar, insan merkezli toplumlar, modernist ve gelenekçi toplumlar vb. yerini almıştır. Post-modern algıların hâkim olduğu bir düşünce dünyasında kader inancını tek boyutlu bir konu olarak ele almak yanıltıcı sonuçlar verebilir. Bu noktada kapsamı daraltılmış çalışmaların sorunların tespitinde önemli adımlardan biri olduğu düşünülebilir.

Ülkemizde Müslümanların kader inancıyla formal olarak tanıştığı ortamlardan birisi okullardır. Örgün eğitim ortamında MEB'e bağlı okullarda müfredat gereği verilen derslerde kader inancı da işlenmektedir. İHL Meslek Dersleri ve DKAB öğretmenleri meslekî formasyon ile pedagojik formasyon verilerini eğitim-öğretim faaliyetleri esnasında kullanmaktadırlar. Bununla beraber bu öğretmenlerin dinî algıları, mezhebî aidiyetleri, kişisel mizaçları ve eğilimleri vb. etkenler verdikleri eğitimin kalitesini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Yapılan bazı akademik çalışmalarda İHL Meslek Dersleri ve DKAB öğretmenlerinin değişik yönlerden incelendiği ve sorunlarına dair çözüm önerileri sunulduğu görülmektedir. Öğretmenlerin yer yer bu derslerde konulara ve kavramlara yeterince hâkim olamadıkları ve mezhebî aidiyetleriyle çözüm önerileri sunmaya yöneldikleri dikkat çekmektedir. Bu durumun tespiti ve olası sorunların çözümüne yönelik yapılabilecek çalışmaların nicelik ve niteliğinin artırılması gerektiği anlaşılmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı

Çağdaş literatür incelendiğinde kader algısı ve algı ölçekleri üzerine bazı çalışmalar yapıldığı anlaşılmakta; bu çalışmaların kimi psiko-sosyal alt yapıyı³ açığa çıkarırken kimi de inancın psikolojik boyutlarına yönelmekte⁴ bazısı da metaforlar⁵ üzerinden konuyu irdelemektedir. Çalışmamız ise Ordu İli, Altınordu ilçesinde görev yapan İHL Meslek Dersleri ve DKAB öğretmenlerinin kader inancına yönelik algılarının farklı mezheplerin konu hakkındaki görüşleri üzerinden değerlendirilmesi amacıyla yürütülmüştür.

2. Araştırmanın Konusu, Kapsamı ve Önemi

Araştırmamızın konusunu MEB bünyesindeki liselerde görev yapan İHL Meslek Dersleri ve DKAB öğretmenlerinin kader algıları oluşturmaktadır. Çalışmamızın kapsamını ise; Ordu İli, Altınordu ilçesindeki ortaokul ve liselerde görev yapan öğretmenlerin kader algılarını ve sorunlarını tespit etmek ve dinin temel

¹ Ebu'l-Hasen İbn Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak Eş'arî, *el-Lüma' fi'r-red alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'-Eş'arî Kelâmî*, çev. Kılıç Aslan Mavil - Hikmet Yağlı Mavil (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 96-97; Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Neseffî, *Kitâbü't-Tevhid li-Kavâidi't-Tevhid-Tevhidin Esasları*, çev. Hülya Alper (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 119-121; Ebû Seleme es-Semerkandî, *Cümelü Usûli'd-Dîn-Mâtürîdîliğin Temel İnanç İlkeleri*, çev. Ahmet Saim Kılavuz (İstanbul: Endülüş Yayınları, 2019), 70-74.

² Hasan Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", *İlahiyat Akademi Dergisi* 5 (2017), 12.

³ Faruk Karaca, "Kader Algısı-Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma (Farklı Kader Algılarının Psikoterapik Değeri Üzerine)", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 3/19 (2006), 479-489.

⁴ Ahmet Mekin Kandemir - Sibel Kandemir, "İlahiyat Öğrencilerinin Kelam Dersi ve Öğretimine Karşı Tutumları: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 1/20 (2022), 305-322.

⁵ Mebrure Doğan, "Üniversite Öğrencilerinin Kader Algıları: Metaforik Bir Araştırma", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 2/19 (2021), 645-677.

kaynakları dikkate alınarak kader inancı özelinde değerlendirilmek kaydıyla çözüm önerileri sunmak oluşturmaktadır.

Günümüz Müslümanlarının çağın düşünsel sorunlarından etkilendiği gözlemlenmektedir. Bu sorunlar dinî alana da taşınmakta ve İslâm'ın kurucu ilkeleri ekseninde birtakım problemler algılar oluşmaktadır. Bir yönüyle eğitim alan insanlar olarak kader inancı gibi bir konuyu nasıl öğrendiğimizi ve bu konu hakkında ne kadar sağlıklı bilgiye sahip olduğumuzu da gözden geçirmemiz gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde öğretmenlerin de eğitimi ve doğru yönlendirilmesi kritik bir yerde durmaktadır. Çalışmamız bahsi geçen konu üzerine saha verilerine dayanması nedeniyle özgün bir katma değeri hedeflediği gibi İlahiyat eğitimi ve MEB öğretmen yetiştirme programlarına, hizmet içi eğitim programlarına ve din öğretimi müfredatlarına güncel veriler sunabilme bakımından literatüre katkı sağlamayı da öncelemektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi, Çalışma Grubu, Evren ve Örneklem

Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama desenine göre sürdürülmüştür. Bu kapsamda tarama; araştırmacı tarafından belirlenen bir örneklem grubu üzerinde evreni temsil eden algı, beceri, eğilim, yetenek gibi durumların betimlenmesini sağlayan bir araştırma desendir.⁶ Çalışmanın yürütülmesi esnasında önceden hazırlanan kader algısı anketinin soruları öğretmenlere uygulanmıştır. Kendilerine sunulan ankete tamamen gönüllülük esaslı bir şekilde katılmaları istendi. Bu yönüyle bakıldığında Altınordu ilçesinde görev yapan 104 öğretmen ve idareciden 71 kişinin katıldığı anketten anlamlı bir oran elde edilmiştir. Evren-örneklem ilişkisi açısından değerlendirildiğinde sonuçlara doğrudan olumlu yansıtacak bir oran olduğu ifade edilebilir. Bunun yanında yine bazı öğretmenlerin anketteki soruları okuduktan sonra cevaplamak istemedikleri de görülmüştür. Elde edilen nicel veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Oluşan tabloların verdiği neticeler de gösteriyor ki öğretmenlerin yaş ve cinsiyet gibi değişkenlerinin sahip oldukları kader algıları üzerinde belirgin etkileri bulunmaktadır.

4. Bulgular

Araştırmamız esnasında seçilen örneklem grup 24 kadın ve 47 erkekten oluşmaktadır. Toplam 71 örnekleme 14 ana başlık altında toplanılan farklı sorular sorulmuştur. Yapılan değerlendirmelerde bazı sorulara cevap verilmediği görülmüş ve o sorular değerlendirme dışında tutulmuştur. SPSS analiz programına data girişi yapılmış ve elde edilen bulgular kendi içinde kategorilere ayrılmıştır. Buna göre anlamlı farklılıkların görülmediği veriler genel bir değerlendirme açısından yararlı bulunurken anlamlı farklılıkların bulunduğu veriler özellikle incelenmiştir. Ankette yer alan sorular örneklemin yaş ve cinsiyet yönünden değişkenlikleri üzerinden ki-kare analizleri yapılarak incelenmiştir. Buna göre bazı anlamlı bulgular şu şekilde ortaya çıkmıştır.

Örneklem gruptaki öğretmenlerden 2'si İlahiyat alanıyla ilgili yüksek lisans eğitimi almışken diğerleri sadece İlahiyat veya DKAB lisans eğitimi almışlardır. Yüksek lisans mezunu 2 örneklemden biri İslam Tarihi alanında doktora eğitimi alan 30 yaş altı kadın öğretmendir. Örneklem grubundaki öğretmenlerin neredeyse tamamına yakını lisans eğitimiyle kalmış ve konuya dönük yaklaşımları kendi kişisel eğilimleri ve merakları nispetinde şekillenmiştir.

Kendilerine itikâdî ve fikhî açıdan mezhebî aidiyetlerinin sorulduğu yargılarda öne çıkan bazı veriler aşağıdaki gibidir;

⁶ John W. Creswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. Yüksel Dede (Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2017), 155.

Tablo 1

		Kendimi Hanefî-Mâtürîdî olarak görüyorum.			Toplam
		Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle	
Yaş	23-39	2	11	12	25
		8,0%	44,0%	48,0%	100,0%
	40+	2	20	24	46
		4,3%	43,5%	52,2%	100,0%
Toplam		4	31	36	71
		5,6%	43,7%	50,7%	100,0%

X²: 0,44. SD.2. p= 5,46 p>0,05 önemsiz

Bu ve bundan sonraki tabloların verilerinde cinsiyetten ziyade yaş değişkeni önem arz ettiğinden yaş değişkeni üzerine yapılan 23-39 yaş aralığındaki YG-1 ve 40 yaş üstü yaş aralığını kapsayan YG-2 verilerine yoğunlaşılacaktır. “Kendimi Hanefî-Mâtürîdî olarak görüyorum” yargısına katılımcıların yarısı (%50,7’si) kesinlikle katılıyorum cevabını verirken, %43,7’si de katılıyorum şeklinde beyan etmiştir. Toplamda katılımcıların %5,6’sı da bu yargıya katılmadığını ifade etmiştir. Cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir. Örneklem %94’ünden fazlası Hanefî-Mâtürîdî olduğunu değişik yoğunluklarda da olsa beyan etmiştir. Aynı soru grubundan yöneltilen “Kendimi Hanefî-Mu’tezilî olarak görüyorum” yargısına da toplamda %12,9 oranında katılıyorum denmesi aynı zamanda hem Mâtürîdîlik hem de Mu’tezilîlik üzerinde ittifak eden belli bir kesimin varlığını ortaya koymaktadır. Bu verinin aynı zamanda katılımcıların mezhebî bilgi ve ayırt etme farkındalığı hakkında da bir fikir verdiği ifade edilebilir.

Aynı soru grubu içinde “Bir mezhebi takip etmeyi gerekli görmüyorum” yargısına verilen cevaplarda anlamlı bir farklılık ilişkisi kurulduğu görülmüştür (p<0,05). Yaş değişkeninin bu anlamlı farklılıklarda etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 2

		Herhangi bir mezhebi takip etmeyi gerekli görmüyorum.				Toplam
		Kesinlikle	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Yaş	23-39	6	5	7	7	25
		24,0%	20,0%	28,0%	28,0%	100,0%
	40+	33	5	3	5	46
		71,7%	10,9%	6,5%	10,9%	100,0%
Toplam		39	10	10	12	71
		54,9%	14,1%	14,1%	16,9%	100,0%

X²: 15,79. SD.3. p= ,000 p<0,05 önemli

Tablo 2’deki verilere bakıldığında örneklem gruba yöneltilen yargıya verilen cevaplar neticesinde cinsiyet değişkeninin dengeli olmasına rağmen yaş değişkenindeki anlamlı farklılıklar dikkat çekmektedir. YG-1 yaş grubundaki katılımcıların bir mezhebi takip etmeyi gerekli görmediği oran %28 iken toplam oran %16,9 olmuştur. Bu konuda kararsız olanların oranına bakıldığında yine YG-1 yaş grubunun aynı oranla kararsız olduğunu toplamda da katılımcıların %14,1’inin kararsızlığını beyan ettiği görülmektedir.

Tablo 1’deki verilerle karşılaştırıldığında kendilerini %94’ten fazla bir oranla Hanefî-Mâtürîdî olarak gören katılımcılardan Tablo 2’de farklı yoğunluklarda bir mezhebi takip etmeyi gerekli görenlerin %69 oranında olduğu saptanmıştır.

Tablo 3

		İman esası olarak “Kader İnancı” Kur’ân’da mevcuttur.					Toplam
		Kesinlikle	Katılmıyorum	Kararsız	Katılıyorum	Kesinlikle	
Yaş	23-39	3	7	0	2	12	24
		12,5%	29,2%	0,0%	8,3%	50,0%	100,0%
		0	3	4	5	34	46

40+	0,0%	6,5%	8,7%	10,9%	73,9%	100,0%
Toplam	3	10	4	7	46	70
	4,3%	14,3%	5,7%	10,0%	65,7	100,0%

X²: 14,97 SD.4. p= ,003 p<0,05 önemli

Tablo 3'ün verileri yine yaş değişkeni üzerinden anlamlı farklıklar ortaya koymaktadır (p<0,05). Bu soru grubunda katılımcılara bir iman esası olarak kader inancının Kur'ân'da ve hadislerde yer alıp almadığı soruldu ve iman esası olarak kader inancına sahip olmayanlara mü'min isminin verilip verilemeyeceği üzerine odaklanıldı. Tablo 3'ün önemli anlamlılık ilişkisi kurduğu verilerde değişik yoğunluklarda da olsa katılımcıların 75,7'si konunun Kur'ân'da muhtevî olduğunu belirtmiştir. Katılmayanların toplam oranı %18,6 iken bunların içinde kesinlikle katılmayanların genç yaşta katılımcılar olduğu dikkat çekmektedir. Karasızların oranı ise toplamda %5,7'dir. Katılmayanların neredeyse %80'ini de genç yaşta grup oluşturmaktadır.

Anlamlı bir farklılık çıkmadığı için burada tablo olarak verilmeyen konunun hadislerde yer aldığı yargısını kabul edenlerin toplamda %95,8 olduğu kalan grubun da katılmadığını beyan ettiği görülmektedir. Yine kader inancına sahip olmayan bir kimsenin mü'min ismini almamasına %92 gibi bir oranda katılım söz konusuysa arda kalan grup tamamen kararsız olduğunu beyan etmiştir.

Bir başka soru grubunda örneklem olarak seçilen katılımcılara "Kader konusunda klasik İslâm mezheplerinin görüşlerini bilirim. Bu konuda yeterince okumalar yaptım/yapıyorum" şeklinde bir yargı yöneltildiğinde %93 oranında büyük çoğunluğu bu konuda yeterli olduğunu beyan ederken geri kalanlar ise kararsız olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların bu beyanları doğrultusunda bazı soruların cevaplarındaki veriler karşılaştırılmalıdır.

Bir başka soruda kendilerine "Çok yakınımdan biri öldüğünde, bir bela/musibetle karşılaştığımda ya da çok istediğim bir şeyi başardığımda/başaramadığımda kaderi hatırlıyorum" yargısı yöneltildi ve katılımcıların %95,8'inin katıldığı, %1,4'ünün kararsız olduğu arda kalan kısmın da katılmadığı tespit edilmiştir.

Farklı bir soru grubunda katılımcılara doğa yasaları, fizik kuralları ve biyolojik yasalarla ilgili yargılar yöneltildi. Verilere bakıldığında cinsiyet değişkeninin yine hiçbir sonuçta etkisi olmadığı ama yaş değişkeninin belli oranlarda etkisi olduğu saptandı. Verilerde anlamlı farklılık ilişkisi kurulamadığı için (p>0,05) bazı bilgileri burada kısaca zikretmenin yeterli olacağı düşünüldü.

"Allah'ın âlemi yaratırken koymuş olduğu doğa yasaları, fizik kuralları ve biyolojik yasaları kabul ediyorum" yargısına farklı yoğunluklarda olsa da istisnasız bütün örneklem katıldıklarını beyan etmiştir. "Deprem, Tsunami, Sel, Orman Yangınları, Salgın Hastalıklar, Heyelan vb. hadiseler doğa yasaları gereğidir" yargısına ise %78,2'si katılırken %15,9'u katılmamış ve geri kalan kısım ise kararsız olduğunu beyan etmiştir.

"Doğuştan gelen bazı özellikler, eksiklikler, hastalıklar vb. durumlar biyolojik-genetik yasalar gereği değil Allah'ın tayini anlamında kader gereğidir" yargısına %62'si katılırken %31'i katılmadığını ifade etmiştir. Geri kalan kararsızların sonuca doğrudan bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu soruda da katılmayanların yaş dağılımı dengelidir.

Bir başka soruda katılımcılara yöneltilen "Pamuk ateşe tutulduğunda yanmak zorunda değildir. İnsan yemek yiyince doymak zorunda değildir. Ateş yakmak zorunda değildir, su ateşi söndürmek zorunda değildir. Bu gibi haller maddenin yapısından değil, Allah'ın tayin ve takdîrindedir" yargısına %70,4'ü katıldığını beyan ederken %21,1'i katılmadığını %8,5'i ise bu konuda kararsız olduğunu ifade etmiştir. Cinsiyet değişkeninin mezkûr yargıya verilen cevaplarda dikkate değer bir etki etmediği görülmektedir.

Anketin öncelikli soruları arasında yer verilen bir soru grubunda katılımcılara "Allah'ın sıfatları, iradesi, fiilleri, kulların fiilleri ve iradesi gibi konularda yeterince bilgi sahibiyim" yargısı yöneltildi. Katılımcıların %92,9'u bu konuda yeterince bilgili olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 4 ile gösterilen ve katılımcılara açık bir şekilde cebr fikrinin sorulduğu yargıya verilen cevapların istatistikleri aşağıdaki şekildedir.

Tablo 4

		Allah'ın bizim için yazdığı bir senaryo var ve biz bu senaryoyu aynen oynamakla sorumluyuz.				Toplam
		Kesinlikle	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	
Yaş	23-39	14	9	2	0	25
		56,0%	36,0%	8,0%	0,0%	100,0%
	40+	23	14	1	8	46
		50,0%	30,4%	2,2%	17,4%	100,0%
Toplam		37	23	3	8	71
		52,1%	32,4%	4,2%	11,3%	100,0%

X²: 5,91 SD.3. p= ,152 p>0,05 önemsiz

Tablo 4'ün verileri yaş değişkenine göre incelenmiş olup verilerde anlamlı bir farklılık ilişkisi kurulamamasına rağmen katılımcıların cebr fikrine yaklaşımı açısından dikkat çekici sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Buna göre dünyada kulların önceden kendileri için hazırlanmış bir senaryoyu oynadığını iddia edenlerin oranı %11,3'tür. Bu rakama %4,2'lik kararsızlar da katıldığında her 5 katılımcıdan 1'inin bu fikri reddedemediği veya büyük olasılıkla bu fikre katıldığı anlaşılmaktadır. Bu fikre katıldığını beyan edenlerin tamamının 40 yaş ve üstü gruba ait olduğu da üzerine düşünülmesi gereken bir veridir.

Katılımcılara yöneltilen "Kişi kaderini kendi belirler, çünkü fiillerinin yaratıcısı kendisidir" sorusuna %40,9'u katıldığını beyan etmiş %53,5'lik bir kesim ise katılmadığını ifade etmiştir. Kararsızların oranı ise %5,6'dır.

Aynı soruyu "Kullar fiillerinin yaratıcısı değil, mucididir" şeklinde sorulduğunda %93,1'lik bir katılım söz konusu olmuştur. Anlaşılan o ki, kelâmî açıdan yaratma ve icat kavramları üzerinde kafa karışıklığı yaşayan bir grup mevcuttur. Yine aynı soru grubundan yöneltilen kişinin kaderinin şekillenmesinde büyük ölçüde kendisinin sorumluluğu olduğu yargısına %96 oranındaki büyük çoğunluk katıldığını beyan etmiştir.

Başka bir soru grubunda Mâtürîdîler ve Eş'arîlerin kader ve kaza tanımları soruldu. Bu sorulardan ilkinde Mâtürîdîlerin kader ve kaza tanımlarına katılıp katılmadıkları sorulduğunda %97,2'si katıldığını beyan etti ki bu zaten ilk soruya verilen cevapların neticesiyle paralel bir sonuç arz etmektedir. Fakat Eş'arîlerin yaygın kabulüne göre oluşturulan kader ve kaza tanımları sorulduğunda sonuç olarak %50'7'lik bir kesim bu tanımlara katılırken %43,7'si katılmadığını %5,6'sı da kararsız olduğunu beyan etti.

Katılımcılara yöneltilen "Kader, alın yazımız olan ezeli yazıdır" yargısına verilen cevaplara bakıldığında %53,5 katılırken %39,5'i katılmamıştır. Katılımcılardan %7'si kararsız olduğunu bildirmiştir. Kader'in alın yazısı/ezeli yazı olduğunu düşünenler arasında 40 yaş öncesi yalnızca bir kişi bulunmaktadır. Özellikle 40 yaş üstü katılımcılar hem ezeli yazı ile kader arasında doğrudan bağlantı kurmuş hem de kavramları iç içe kullanmıştır. Yöneltilen bir başka soru olan "Allah'ın her şeyi önceden bütün seçenekleriyle bir çırpıda bilir" yargısına alınan cevaplar %96,9'luk bir çoğunluğun katılımını göstermektedir.

"Kulların âkıbetlerini ve fiillerini Allah önceden bilir ve tayin eder dolayısıyla kullar için her şey önceden Allah tarafından dilenmiş ve takdir edilmiştir" yargısının cevaplarında %54,9'luk bir katılım söz konusudur. Aksini düşünenlerin oranı %38, kararsızlar ise %7'lik bir dilimi oluşturmaktadır. Katılımcılar arasından katılan ve katılmayanların yaş değişkeni açısından oranları dengeli görülmüştür.

"Allah'ın kimin saâd kimin şakî olacağını bildiğinden en nihayetinde kulun tercihlerinin ve fiillerinin bir önemi yoktur" yargısına verilen cevaplarda %84,3 kadar bir oranla katılmayanlar öne çıkmaktadır. Anlaşılan o ki böyle bir hadis rivayetinin varlığı bilinmiş olmalı veya bilinmese de bu rivayetin bir karşılığı olmadığına yönelik bir izlenim oluşmaktadır. Keza katılanların oranı ise sadece %7,2'dir.

Allah'ın bir şeyi bilmesini onu yaratması olarak kabul edenlerin oranı %38 iken Allah'ın her bildiğini yaratmadığını düşünenler ise %50,7'dir. Katılımcılardan %11,3 oranında bir kesim ise kararsız olduğunu beyan etmiştir. Kulların fiilleriyle ilgili sorularda örneğin, kulların fiillerini işlemede tamamen özgür olduğunu, Allah'ın kendisine karışmadığını düşünenlerin oranı %55 iken aksi yönde bir fikir beyan edenler %39,4 olmuştur. Kulların fiillerini irade etmede özgür olduğunu, ancak o fiilleri yaratıp yaratmamakta

Allah'ın serbest olduğunu düşünenlerin oranı %80,3'tür. Bir başka yönüyle "Kul ister, Allah yaratır bu bakımdan kulun iradesi Allah'ın iradesini yönlendirir" diyenler %69 gibi bir orana sahiptir. Bu verilerde yaş ve cinsiyet değişkeni sonuçlara etki edecek bir role sahip olmamıştır.

Başka bir soru grubunda Tablo 5'in verilerinden yararlanılacaktır.

		Allah, kulları için imtihanın en iyi şekilde geçmesi adına her şeyi en iyi şekilde yaratmalıdır ki, adaleti gereği bu ona zaruridir.					Toplam
		Kesinlikle	Katılmıyoru	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle	
Yaş	23-39	1	4	1	10	8	24
		4,2%	16,7%	4,2%	41,7%	33,3%	100,0%
	40+	17	11	7	4	7	46
		37,0%	23,9%	15,2%	8,7%	15,2%	100,0%
Toplam		18	15	8	14	15	70
		25,7%	21,4%	11,4%	20,0%	21,4%	100,0%

X²: 19,65 SD.4. p=,000 p<0,05 önemli

Tablo 5'in verileri katılımcıların Mu'tezile'nin aslah teorisi üzerine bakış açılarını ortaya koymaktadır. Verilere bakıldığında aslah'ın şart olduğunu düşünenlerin oranı %41,4, bu yargıya katılmayanların oranı ise %48,1'dir. Katılımcılardan %11,4'lük oranının kararsız kaldığı bir kesimden bahsetmek mümkündür. Bu sorunun verileri yaş değişkeni açısından da en dikkat çekici anlamlı farklılık ilişkisini işaret etmektedir. Buna göre, aslah'a katılanların büyük çoğunluğu 39 yaş ve altındakilerken katılmayanların büyük çoğunluğu ise 40 yaş ve üstündekilerden müteşekkildir.

Katılımcılar kendilerine yöneltilen "Dünyadaki bütün kötülükler, acılar, hastalıklar Allah'ın dilemesinin bir sonucudur" yargısına farklı yoğunluklarda olmak kaydıyla %39,4 oranında katılmış, %49,3 oranında da katılmamıştır. Katılımcılardan %11,3'lük bir kesim de kararsızlığını bildirmiştir. Yine kötülüklerin Allah'ın dilemesi olduğunu düşünenlerin yaşları 40 yaş ve üstü olup daha genç olanlar bunun aksine temayül göstermişlerdir.

Mu'tezile'nin teklif anlayışını barındıran "Allah kuluna gücü yetmeyen şeyleri teklif edemez, bu onun adaletine ve imtihanın doğasına aykırıdır" öncülüne %75,4'lük bir kesim katılmamıştır. Katılmayanların büyük çoğunluğunu 40 yaş ve üstünü kapsayan grup oluşturmaktadır. Mâtürîdîlerin teklif konusundaki görüşüne yönelik "Allah hikmeti gereği kullarına güç yetiremeyecekleri şeyleri yüklemeyiz" yargısına %93'lük büyük bir çoğunluk katılmıştır. Eş'arîlerin üzerinde yoğunlaştığı "Allah isterse kuluna gücünü aşan şeyler teklif edebilir ama bu hiç vâkî olmamıştır" yargısına da %66'lık bir kesim katılmıştır. Katılımcılardan "Allah kulunu güç yetiremeyeceği bir şeyle sınırsa bu onun adaletine sığmaz" yönündeki yargıya da %70,4'lük bir kesim katılmaktadır. Ayrıca "Kulda bir işi yapmadan evvel o işi yapabilecek potansiyel kudret (istitaat) fiilden önce ve fiilden bağımsız bir şekilde mevcuttur" yargısına %68,6'lık bir kesim katılmıştır. Katılımcılardan %14,3'lük kesimin aksini düşündüğü verilerde %17,1'lik bir kararsız grubun var olması kavram hakkında yeterince bilgi sahibi olup olmadıkları ihtimalini düşündürmektedir.

Farklı bir soru grubunda katılımcılara toplum tarafından kaderle ilintili bir şekilde kullanılan atasözleri ve deyimlerden oluşan yargılar yöneltilmiştir. Buna göre katılımcılar "Alın yazısına inanırım" yargısına %45'lik bir oranda katılmazken %43,7'lik bir kesim ise alın yazısına farklı yoğunluklarda inandığını belirtmiştir. İnandığını beyan eden grubun yaş ortalaması ise 40 yaş ve üstüdür.

"Allah istemezse yaprak düşmezmiş" yargısına verilen cevaplara bakıldığında %47,1'lik bir kesim aynen katılırken %41,5'lik bir grup katılmadığını beyan etmiştir. Kararsızların oranı ise %11,4'tür. Katılanların yaş ortalaması büyük bir farkla 40 yaş ve üstüne aittir.

"Akacak kan damarda durmaz" şeklindeki yargıya katılımcıların %50,7'si katılırken aksini düşünenlerin oranı ise %39,4 olmuştur. Ayrıca bu konuda %9,9'lük bir grubun kararsız olduğu saptanmıştır. "Varsa nasibim beni elbet bulur" şeklindeki yargıya katılımcılar %74,6'lık bir oranda

katılmamıştır. Yine “Allah isterse mermere geçirir dişini, istemezse muhallebi yerken kırar dişini” şeklindeki yargıya %76’lık bir katılım göstermişlerdir. Katılımcılardan %18,3’lük kesim ise buna katılmamıştır. Katılan büyük çoğunluğun yaş ortalamalarının 40 yaşın üstünde olduğunu belirtmek gerekir.

Bir başka soru grubunda katılımcılara öncelikle “Sünnetullah, Hudûdullah, Şeâirullah, Âdetullah” gibi kavramlar hakkında yeterli bilgileri olup olmadığı soruldu ve cevap olarak %97,2’si bu kavramları bildiğini beyan etti.

Katılımcılara yöneltilen “Allah’ın gücü ve iradesi sonsuzdur, ancak imtihan dünyasındaki kuralları önceden belirlemiş ve bize de bildirmiştir. Bu kurallara bizzat kendisi de uymakta ve kulların üzerine adeta sonsuz bir güçle gelmemektedir” şeklindeki yargıya %91,3’lük kesim katılmaktadır. Katılanların içinde cinsiyet değişkeninin etkili olduğu bir veri olarak kadın katılımcıların %70’i bu yargıya katıldığını ifade etmektedir.

“Kul, olup bitendeki ilâhî hikmeti sorgulayabilir” şeklindeki yargıya %73,2’lik büyük bir kesim katılmaktadır. İlginçtir ki “Allah’ın hikmetinden sual edilmez, O, ne dilemişse kula ona razı olmak düşer” yargısına %83,1’lik büyük çoğunluk katılmaktadır.

İrade ve meşfetin ayrı olduğunun yöneltildiği yargıya katılımcılar %63,4’lük bir oranla katılmaktadır. Kararsızların oranının %19,7 olduğu bu yargıda katılımcıların ilgili konuda kavramsal açıdan bazı yetersizlikleri söz konusu olabilir.

Kulun kötü bir fiili istemesine bağlı olarak Allah’ın da o fiili yaratacağına aksi bir durumda bunun cebr olacağına dair öncüle %86,8 gibi büyük çoğunluk katılmaktadır. İlâveten Allah’ın kulun akıl ve iradesiyle seçtiği fiillerini önceden tayin ve tercih etmediğine yönelik yargıya %72’lik kesim katılmıştır. Bu katılanlar içinde 40 yaş altındaki grubun yüksek oranda katılımı dikkat çekicidir.

Bir başka soru grubunda katılımcılara Levh-i Mahfuz’da yazılanların sonradan değişip değişmediği sorulmuş, cevap olarak %87,4’ü farklı yoğunluklarda olmakla değiştiğini bildirmiştir. Dua etmenin kaderi değiştirdiğine yönelik yargıya ise %57,2’lik bir kesim katıldığını beyan ederken %28,6’lık bir kesim duanın kaderi değiştirmediklerini düşünmekte ve %14,3’lük bir grubun da bu konuda kararsız olduğu anlaşılmaktadır.

Evlilik ve çocuk sahibi olmakla kader arasındaki ilişkilerin irdelendiği sorularda katılımcılara “Kişi, Allah’ın onun için önceden seçtiği kişi ile evlenir, dolayısıyla kişinin evleneceği kişiyi Allah tayin ve tercih eder” yargısına %42,3’lük bir kesim katılmamıştır. Katılımcılardan %39,4’lük bir kesim katılırken %18,3’lük bir grubun da kararsız olduğu saptanmıştır. Katılmayanların yarıdan fazlası 40 yaş altındaki grupta yer almaktadır. Ayrıca kararsızların da çoğunluğu nispeten daha genç kesimdir.

Tablo 6

		Evllenme konusunda kişinin seçtiği kişiyi Allah seçenekler olarak bilir ama seçim işine müdahil olmaz.				Toplam	
		Kesinlikle	Katılmıyoru	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle	
Yaş	23-39	2	2	2	14	5	25
		8,0%	8,0%	8,0%	56,0%	20,0%	100,0%
	40+	0	0	4	17	25	46
		0,0%	0,0%	8,7%	37,0%	54,3%	100,0%
Toplam		2	2	6	31	30	71
		2,8%	2,8%	8,5%	43,7%	42,3%	100,0%

X²: 13,23 SD.4. p=.001 p<0,05 önemli

Tablo 6’da verilen bilgilere bakıldığında anlamlı farklılık ilişkisi kurulduğu anlaşılmaktadır. Buna göre yöneltilen yargıya katılımcıların %86’sı olumlu cevap vermişken katılım gösterenler yaş değişkeni açısından değerlendirildiğinde iki yaş grubunun da büyük oranda “katılıyorum” şeklinde mutabakat içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Modern tıp imkânlarına rağmen çocuk sahibi olmanın yine de Allah'ın takdîriyle olduğuna katılanların oranı %84,5'tir. Sadakanın belirlenmiş ömrü uzattığı ve belaları def ettiğine yönelik sunulan öncüle de %61,9'luk kesim katılırken %31 gibi bir oranda aksini düşünenler mevcuttur.

Kaza veya mücbir sebeplerden ölen kimsenin her halükârda kaderiyle öldüğüne inananların oranı %90,2'dir. Ayrıca akraba evliliği sonucu doğan engelli çocukların takdîr gereği böyle doğduğuna ve anne-babanın bunda bir sorumluluğu olmadığına dair yöneltilen yargıya %71,9'luk kesim katılmamaktadır. Katılımcılardan %25,4'lük bir kesim ise katıldığını beyan etmiştir.

Ortalama yaşam süresiyle alakalı "Tıp ve teknolojik ilerlemelere rağmen ortalama yaşam süresini belirleyen Allah'tır" şeklindeki öncüle %55'i katılırken %26,7'si katılmamış %18,3'ü de kararsız kalmıştır. Kararsızların sayısına bakıldığında ilgili konuya dair bilgi birikimleri ve ilgilerinin azlığı üzerinde düşünülmesi gerekebilir. Ayrıca cinsiyet değişkeninin etkili olduğu verilerde erkek katılımcıların yarıdan fazlası bu yargıya katıldığını beyan etmiştir. Önceki soruyla bağlantılı olarak "Ortalama yaşam süresini belirleyen Allah ise, orta çağ insanları günümüz insanı yanında dezavantajlı bir konumda yer almış olur. Çünkü her insan uzun yaşama imkânına sahip olmak ister. Bu durum Allah'ın adaletine gölge düşürebilir" şeklindeki yargıya %54,9'luk bir oranla katılmadıklarını beyan etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların %33,8'i bu yargıya katılmaktadır. Cinsiyet değişkeninin etki ettiği sonuçlar üzerinde erkek katılımcıların büyük kısmı katılmadığına yönelik görüş bildirmiştir.

Son soru grubunda katılımcılara "Kişinin rızkının kesin bir şekilde önceden belirlendiği" şeklinde yöneltilen yargıya %57,3'lük bir oranla katılıyorum cevabı verilmiştir. Katılımcılardan %36,8'lik bir diğer kesim ise bu yargıya katılmadığını beyan etmektedir. Buna mukabil "Kişi için ancak çalıştığının karşılığı vardır" şeklindeki yargıya %87,3'ü kesin olmak üzere bütün katılımcılar katılıyorum şeklinde yanıt vermiştir. Bununla birlikte önceden belirlenmiş bir rızık için hâlâ nasip-kısmet gibi ifadeler kullanmanın gereksiz olduğunu düşünenlerin oranı %32,8'de kalırken katılmayanların oranı %55,7 şeklindedir. Bu konuda %11,4'lük bir kesim de kararsız olduğunu bildirmiştir. Bu verilerin üzerine "Allah zenginliği dilediğine verir, dolayısıyla fakirlik bir kaderdir" yargısına %75,9'luk büyük çoğunluk katılmazken %11,3'lük grup ise yargıya aynen katıldığını beyan etmektedir.

5. Tartışma ve Yorum

Çalışmamızda örneklem grup olan İHL Meslek Dersleri öğretmenleri üzerine daha önce yapılmış muhtelif çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda daha ziyade din eğitimi perspektifiyle ve öğretmenlerin yeterlilik ve kazanımları üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. İnanç konularını nasıl işlediklerine, bu derslerde öğrencilerin sorularına nasıl cevaplar verdiklerine ya da içeriklere karşı mevcut algılarına eğilen çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Örneğin İsmail Bulut'un Erzurum il merkezindeki İmam-Hatip liselerinde görev yapan 58 öğretmenle yapılmış çalışmasında, öğretmenlerin müfredattaki Kelâm ve Akâid derslerine dair görüşlerine başvurulmuş ve olası sorunlar üzerinde durulmuştur.⁷ İlgili çalışmada müfredat incelenerek öğretmenlerle bire-bir görüşme yapılmıştır. Bulut'un çalışmasında nitel, bizim çalışmamızda ise nicel bir yöntem takip edilmektedir. Bununla birlikte çalışmamızın problematiğinden biri öğrencilerin kader konusundaki sordukları soruların zorluğu meselesiydi. Bu tarz sorulara hazır olamamak ve konu hakkında yanlış algılara sahip olmak da başka bir sorunsaldı. Bulut'un çalışması da göstermektedir ki kelâm dersinde öğrenciler tarafından öğretmenlere sorulan soruların başında kaderle ilgili meseleler de yer almaktadır.⁸ Aynı çalışmada çağdaş inanç problemleri olarak yanlış kader algılarına yönelik sorulan sorulara cevap vermede çekilen sıkıntılardan bahsedilmektedir. Anlaşılan o ki öğretmenlerin farklı yaş ve tecrübelere sahip olması bu sorunun çözümünde ciddi bir değişikliğe sebep olmamaktadır. Yeşilyurt⁹,

⁷ İsmail Bulut, "İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kelam Dersine İlişkin Görüşleri", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 7-35.

⁸ Bulut, "İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kelam Dersine İlişkin Görüşleri", 28.

⁹ Temel Yeşilyurt, *Çağdaş İnanç Problemleri* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 17-28.

Özarlan¹⁰ ve Altıntaş¹¹ çağdaş inanç sorunları arasında en önemli meselelerden birinin kader inancıyla alakalı sorunlar olduğunu belirtmektedir. Yapılan güncel çalışmalar olması hasebiyle dikkat edilmesi gereken hususlardan biri öğretmenlerin bu sorunun çözümüne yönelik eğitimin kalitesine de etki edecek olan algı düzeylerine eğilmek ve bu noktada bilimsel verilerle olası aksayan noktaları düzeltmektir. Bu açıdan çalışmamız aşağıda sunulan bazı verilere ulaşılmasını sağlamıştır.

Çalışmamızın bulgularında dikkat çekildiği üzere katılımcıların fikhî ve itikâdî aidiyetlerinin mezhebî karşılığı Tablo 1’de ayrıca gösterildiği üzere Hanefî-Mâtürîdîlik şeklinde olmuştur. Bu durum sonuçların genelinde hissedilir bir etkiye sahiptir denilebilir. Ancak aynı soru grubunda kendilerini Hanefî-Mu’tezilîliğe de atfedenlerin %12,9 oranında olmasında, hem Mu’tezilî-Mâtürîdî düşünce ekollerinin Ehl-i Rey damarından beslenmesi hem de itikâdî tartışmalarda yer yer “hikmet anlayışı” ortak zemininde bulunulmasının payı olduğu söylenebilir.¹² Ayrıca %93’den fazla bir çoğunluğun Mâtürîdîlik üzerinde vurgu yapmasına ilaveten günümüz modern din söylemleri arasında öne çıkmaya başlayan Yeni-Mu’tezile söyleminden etkilenmenin de söz konusu olabileceği, üzerinde çalışılmak adına göz ardı edilmemelidir. Bir başka yargıda bir mezhebî takip etmeyi gerekli görmüyorum diyenlerin %16, bu konuda kararsızım diyenlerin ise %14 olduğunu yansıtan sonuçlar ilk soruya verilen cevaplarla karşılaştırılmalıdır. Özellikle bu yargıya verilen cevaplarda bir mezhep takip etmeyi gerekli görmeyenlerin büyük çoğunluğunun 39 yaş ve altındaki gruba ait olduğu da dikkat çekmektedir. Yukarıdaki verilerle birlikte okunduğunda Hanefî-Mu’tezilî aidiyeti beyan edenlerin de yine aynı yaş grubuna ait olması paralel sonuçları beraberinde getirmektedir. Aynı verilere bakıldığında bir mezhebî takip etmeyi gerekli gören %69’luk oran, %93’lük aidiyet oranıyla kıyaslandığında neredeyse her 4 katılımcıdan birinin bir mezhebî takip ettiği ama bunu olmazsa olmaz bir durum olarak görmediğini de ortaya koymaktadır. Bu tablonun ortaya çıkmasında ülkemizde din eğitimi alanında mezhepler-üstü yaklaşım modeli¹³ ve din anlayışlarındaki farklılaşmaların merkeze alınarak yapılandırılması, aynı anda birkaç mezhebe ait görüşlerin doğruluğunu benimsemeyi öne çıkarmış görünmektedir. Bu durumu itikâdî farklılaşma merkezli yaklaşımın anlayıcı-açıklayıcı yorumlama yönteminin düşünce ekollerini dinamik ve beşerî oluşumlar olarak görme gerçeğinin¹⁴ pratiğe dökülmüş neticeleri olarak görmek de mümkündür.

Bir diğer soru grubunda katılımcılara kader inancının kaynakları üzerine yargılar yöneltildi. Kur’ân ve hadislerde konunun bir iman esası olup olmaması açısından durumu soruldu. Bu haliyle kadere iman etmediğini söyleyen bir kimsenin mü’min olup olamayacağına dair bakış açıları ölçülmeye çalışıldı. Burada yöneltilen ilk yargıda iman esası olarak kaderin kaynağının Kur’ân olduğunu söyleyenlerin oranı %75,7 iken kader inancının kaynağının hadisler olduğunu söyleyenlerin oranı ise %95’i geçmektedir. Konunun anlaşılması bakımından Tablo 3’ün verileri dikkatle incelenmelidir. Kaderin bir iman esası olarak Kur’ân’dan ziyade hadislerden delillendirildiği izlenimi ortaya koyulmuştur. Oysaki Kur’ân kader kavramına ıstılahtan farklı anlamlar yüklemektedir.¹⁵ Katılımcıların hadislerin bu konudaki rolünde ittifak ettiği ama her 4 katılımcıdan birinin Kur’ân’daki kader kavramının bir iman esası olarak değil daha ziyade “sünnetullah, âdetullah”, düzen-tertibât bildirdiği şeklinde düşündüğü anlaşılmaktadır. Bu haliyle kadere iman etmeyen kimseye yine de mü’min denilebilir diyenlerin oranı %18,7 bu konuda kararsız olduğunu beyan edenlerin oranı ise %5,7’dir. İlgili cevapları verenlerin %80’i nispeten genç yaş grubuna aittir. Verilere göre her 5 katılımcıdan 1’inin kadere iman etmeyen bir kimsenin mü’min olduğunu ve iman dairesi dışına çıkmayacağını beyan ettiği anlaşılmaktadır. Bu veriler ışığında değerlendirmek gerekirse, iman esasları üzerinde kaynakları ve tanımları yönünden derinlikli çalışmaların yapılması yararlı olabilecektir.

¹⁰ Selim Özarlan, *Günümüz Kelâm İnanç Problemleri* (Ankara: Nobel Kitap, 2016), 19.

¹¹ Ramazan Altıntaş, *Sana İtikattan Soruyorlar* (İstanbul: Kitap Arası, 2018), 179-185.

¹² Hulusi Arslan, “Yaratma ve Gâyelilik Bağlamında Mutezilenin Fayda Teorisi”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 344.

¹³ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi, 2015), 132; Ahmet Bağlıoğlu, “Mezhep Çatışmaları Karşısında Bütünleştirici Yaklaşım ve Çözüm Önerileri”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2023), 229-232.

¹⁴ Bağlıoğlu, “Mezhep Çatışmaları Karşısında Bütünleştirici Yaklaşım ve Çözüm Önerileri”, 233-234.

¹⁵ El-Ahzâb 33/38; er-Ra’d 13/8; el-Hicr 15/21.

Katılımcılar kader konusunda klasik İslâm mezheplerinin görüşlerini bildiklerini beyan etmişlerdir. Bu konudaki veriler bundan böyle %93'ü aşan oranlar ışığında değerlendirilecektir. Katılımcı grubun neredeyse tamamı başlarına üzücü ve kötü bir durum geldiğinde kaderi hatırladıklarını belirtmektedir. Yine aynı grupta yer alan bir başka soru dizisinde doğa yasalarını, fizik kurallarını, biyolojik yasaları kabul ettiğini söyleyenlerin oranı %95'leri bulmuştur. Bununla beraber bazı doğa olaylarının (deprem, sel, tsunami, yangın, heyelan vb.) tabii-fizikî yasalar gereği olduğu öncülüne ise %78 civarı katılım göstermişler ve her 4 katılımcıdan 1'i olan bitenlerde yasaların payı olmadığını bu gibi hadiselerin ilâhî tayin ve takdîr gereği böyle olduğunu vurgulamıştır. Aynı soru grubunda yer alan insanın doğuştan elde ettiği genetik özellikler, hastalıklar, bazı vücut organlarının eksik veya işlev bozukluğuyla var olması gibi hallerin biyolojik-genetik yasalar gereği değil Allah'ın tayin ve takdîrinin sonucu olduğu yönünde düşünenlerin oranı ise %62 çıkmıştır. Bunu destekleyici bir başka yargıda ateşin pamuğu her zaman yakmayacağı, suyun ateşi her zaman söndürmeyeceği, yemek yiyen insanın her zaman doymayacağı gibi maddeye ait bazı hallerin fizik kurallar gereği değil, Allah'ın tayin ve takdîrinin sonucu olduğunu düşünenlerin oranı %70'i aşmaktadır. Bütün bu veriler ışığında değerlendirildiğinde katılımcıların neredeyse hepsi bazı yasaları ve yasallığı kabul etmesine karşın farklı ton ve yoğunluklarda olmak kaydıyla yasaların aslında işlevsel bir öneminin olmadığını, nihayetinde fizik dünyada olan biten her şeyin ilâhî tayin ve takdîrin bir gereği olduğunu savunmakta ve böyle düşünenlerin oranı ortalama her soruda %70'leri bulmaktadır. Durumun tespiti, dikkatle incelenmesi ve bazı sorunlu alanların düzeltilebilmesi adına Allah-Âlem ilişkisi üzerine yoğunlaşan çalışmalar ve araştırmaların¹⁶ yeniden mütalaa edilmesi gerekebilir. Çünkü insanlar süreçleri doğru okuyamadığı sürece yanlış kader algıları ve kötü olaylar çoğunlukla Allah'ın niyetinin bir yansıması olarak yorumlanmaktadır. Bu bakımdan evrendeki doğal işleyişi bilmek Allah'ın düzenini de doğru kavrayabilmek adına mühimdir.

Cebr fikrinin sorulduğu bir başka soru grubunda katılımcılardan %11'i aşkın bir kesim Allah'ın bizim için hazırladığı bir senaryonun olduğunu ve bizim de aynen bu senaryoya tabi olduğumuzu beyan etmiştir. %5'lik kararsızlar da bu verilere eklendiğinde durum düşündürücü bir hale yönelmiş görünmektedir. Makâlât-Fırak ve kelâm kaynaklarında¹⁷ oldukça açık bir şekilde tenkitleri yapılan cebr fikrine yönelik bir ilginin olması başlı başına üzerine çalışılması gereken bir veri olarak görülmektedir.

Bulgular bölümünde paylaşılan veriler ışığında yöneltilen "Kişi kaderini kendi belirler, çünkü fiillerinin yaratıcısı kendisidir" öncülüne katılımcıların %40,9'u katıldığını beyan etmiş, %53,5'lik bir kesim ise katılmadığını ifade etmiştir. Kararsızların oranı ise %5,6'dır. Aynı yargı "kişi fiillerinin yaratıcısı değil, mucididir" şeklinde yöneltildiğinde %93,1'lik bir katılım söz konusu olmuştur. Anlaşılan o ki yaratma ve icat kavramları üzerinde kafa karışıklığı yaşayan bir grup mevcuttur. Bu durumun kavramlar bazında çalışılması gerektiği, daha önce klasik mezheplerin ilgili konudaki yaklaşımlarını bildiğini beyan eden büyük çoğunluğun bilgilerini yeniden gözden geçirmesini lüzumlu hale getirmektedir. Yine aynı gruptan yöneltilen kişinin kaderinin şekillenmesinde büyük ölçüde kendisinin sorumluluğu olduğu yargısına %96'lık büyük çoğunluk katıldığını beyan etmiştir. Bu anlamda kader ve sorumluluk ilişkisi üzerinde mutabakat sağlanmış olması dikkat çekicidir.

¹⁶ Cağfer Karadaş, *Bâkılânî'ye Göre Allah ve Âlem Tasavvuru* (Bursa: Arasta Yayınları, 2003), 23-33; Şaban Ali Düzgün, *Nesefî ve İslâm Filozoflarına Göre Allah-Âlem İlişkisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 117-142.

¹⁷ Ebu'l-Hasen İbn Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn: İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019); Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tahir Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak ve Beyânü'l-Fırakati'n-Nâciye* (Kahire, 1910); Ebu'l Muzaffer İsferyâni, *et-Tabsîr fi'd-Dîn* (Kahire, 1955); Ebu'l Feth Muhammed b. Abdülkerîm Şehrîstânî, *el-Milel ve'n-Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015); Fahrüddîn Muhammed b. Ömer el-Hatib Râzî, *İ'tikâdâtü Fırakü'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn* (Beyrut, 1976); Ebu Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *Kitâbu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal* (Mısır, 1902); Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tahir Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı (Ankara: TDV Yayınları, 2006).

Mâtürîdîler¹⁸ ve Eş'arîlerin¹⁹ kader ve kaza tanımlarının sorulduğu yargılara bakıldığında bilhassa Mâtürîdîlerin tanımlarına neredeyse herkes katılmış, Eş'arîlerin kader-kaza tanımlarına da aynı anda katılanların oranı yarıyı geçmiştir. Başka sorularda da görülen benzer sonuçların katılımcıların mezhep tutuculuğu yapmama, diğer mezheplerin de doğruları olabileceği fikrine açık olma ve hoşgörüye kapı aralama gibi olumlu mesajları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra neticelerin kavramları tam olarak tanıyamama, aidiyet duyduğu ekolü yeterince tanıyamama, bazı zıt görüşleri aynı anda doğru kabul ederek analitik tahlil yapamama gibi geliştirilmeye açık yanları da mevcuttur.

Çoğunluğunu özellikle 40 yaş üstü katılımcıların oluşturduğu, kader alın yazımızdır yargısına oransal olarak yarından fazla bir katılım olduğu gözlemlenmiştir. Anlaşılan o ki, alın yazısı tabirinin tam olarak neyi karşıladığı net bir şekilde ortaya koyulmayı beklemektedir. Kulların fiillerinin Allah tarafından önceden bilinip tayin ve takdîr edildiği yönündeki yargıya da yarından fazla katılım sağlandığı görülmüştür. Bir başka yargıda kendilerine yöneltilen bir hadis rivayetinde²⁰ Allah'ın kimin saîd kimin şakî olacağını önceden bildiği ve bu anlamda kulların fiillerinin bir önemi olmadığı yönündeki yargıya katılmayanların oranı %83'ü geçmiştir. Yine Allah'ın herhangi bir şeyi bilmesinin başka, onu yaratmasının başka bir şey olduğunu düşünenlerin oranı ise %50 civarındadır. Kulların fiilleriyle ilgili sorularda örneğin, kulların fiillerini işlemede tamamen özgür olduğunu Allah'ın kendisine karışmadığını düşünenlerin oranı %55 iken bu fikre katılmayanların oranı ise %39,4 olmuştur. Kulların fiillerini irade etmede özgür olduğunu, ancak o fiilleri yaratıp yaratmamakta Allah'ın serbest olduğunu düşünenlerin oranı ise %80,3'tür. Yine bir başka açıdan "Kul ister Allah yaratır bu yönüyle kulun iradesi Allah'ın iradesini yönlendirir" diyenler %69 gibi bir orana sahiptir. Bu veriler ışığında; katılımcıların kulların fiilleri ve Allah'ın ilim, tayin ve takdîri arasında kurmaya çalıştıkları ilişkilerde bazı cevaplar çelişkili sonuçlar vermektedir. Bunun da en önemli sebebinin katılımcıların konu hakkında yeterince bilgi sahibi olduklarını beyan etmelerine karşın ayrıntılara girildikçe meselenin giderek girift hale gelmesi olduğu söylenebilir.

Tablo 5'in verilerine göre katılımcılara yöneltilen Mu'tezile'nin aslah teorisi²¹ üzerine olan yaklaşımlarının örtük bir şekilde irdelenmesi fırsatı bulundu. Bu verilere bakıldığında aslah'ın şart olduğunu düşünenlerin oranı %41,4 katılmayanların oranı ise %48,1'dir. %11,4'lük bir kararsız kesimden de bahsetmek mümkündür. Ayrıca dikkat çeken veriler yaş değişkeni açısından da anlamlı farklılık ilişkisi ortaya koymaktadır. Buna göre, aslah'a katılanların büyük çoğunluğu 39 yaş ve altındakilerken, katılmayanların büyük çoğunluğu ise 40 yaş ve üstündekilerden müteşekkildir. Çalışmanın ilk sorularında zikredilen mezhebî aidiyetlerdeki yumuşaklık, ton farklılıklarına açık olma, bilhassa gençlerde görülen akılcı din anlayışına ilgi duyma eğiliminin hem Mu'tezile hem de Mâtürîdîlik üzerinden desteklenmesi, dikkatle değerlendirilebilecek bir veridir. Bilhassa genç katılımcıların dünyadaki şartlar konusunda Allah'ın lütfkâr ve âdil olduğuna yönelik inançlarını da ilgili verilerle desteklemek mümkündür.

Bir başka soru grubunda katılımcılar "Dünyadaki bütün kötülükler, acılar, hastalıklar Allah'ın dilemesinin bir sonucudur" yargısına farklı yoğunluklarda %39,4 oranında katılmış, %49,3 oranında da katılmadıklarını beyan etmiştir. %11,3'lük bir kesim de kararsızlığını bildirmiştir. İlgi çekici bir şekilde kötülüklerin Allah'ın dilemesi olduğunu düşünenlerin yaşları 40 yaş ve üstü olup daha genç olanlar bunun aksine temayüllüdür. Günümüz inanç sorunları arasında Ateizm, Deizm gibi fikrî akımlar mevcuttur. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu sorunların muhtevasında kötülük problemi temel sorunsalların başında gelmektedir.²² Bazı araştırmalara göre²³ günümüz gençleri daha ziyade kötülüğün Tanrı ile ilişkisine yönelmekte ve Tanrı'nın kötülükleri bile isteye bizim için yarattığını düşünmektedir. Bu verilere

¹⁸ Ebû Mansûr Matürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf (İstanbul, 1979), 304; Ebu'l-Muîn Nesefî, *Tabsîratü'l-Edille*, thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002), 716.

¹⁹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn: İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, 148-298.

²⁰ H. Musa Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı* (Ankara: Ankara Okulu, 2009), 35-186.

²¹ Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fi ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl-Aslah-İstihkâku'z-Zemm-Tevbe*, thk. Muhammed Hıdır Nebhâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2012), 65.

²² Özarslan, *Günümüz Kelâm İnanç Problemleri*, 2-5.

²³ Mehmet Malkoç, "Gençliği Dini Değerlerden Uzaklaştran Sebepler", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2019), 260.

bakıldığında çalışmamızdaki genç katılımcılarda durumun böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Aksine yaşları nispeten büyük olan katılımcıların, kötülüklerin Allah'ın dilemesiyle olduğuna katıldıkları görülmektedir. Tabii ki tek başına bu veriler anlamlı bir ilişki kurmak için yeterli değildir. Ancak bu sonuçlara göre genç katılımcılar acılar ve kötülükleri Allah'a nispet etmekten uzak durmaya çalışmaktadır.

Teklîf konusunun incelendiği bir başka soru grubunda katılımcılara Mu'tezile'nin teklîf anlayışını²⁴ yansıtan "Allah kuluna gücü yetmeyen şeyleri teklîf edemez, bu onun adaletine ve imtihanın doğasına aykırıdır" yargısı yöneltildi ve %75,4'lük bir kesim ilgili öncüle katılmadığını beyan etti. Mâtürîdîlerin teklîf konusundaki görüşüne²⁵ yönelik "Allah hikmeti gereği kullarına güç yetiremeyecekleri şeyleri yüklemek" yargısına %93'lük büyük bir çoğunluk katılım gösterdi. Eş'arîlerin üzerinde yoğunlaştığı²⁶ "Allah isterse kuluna gücünü aşan şeyler teklîf edebilir ama bu hiç vâkî olmamıştır" yargısına da %66'lık bir kesim katıldığını bildirdi. "Allah kulunu güç yetiremeyeceği bir şeyle sınırsa bu onun adaletine sığmaz" yönündeki yargıya da %70,4'lük bir kesim katılım gösterdi. Buna ilaveten "Kulda bir işi yapmadan evvel o işi yapabilecek potansiyel kudret (istitaat) fiilden önce ve fiilden bağımsız bir şekilde mevcuttur" yargısına %68,6'lık bir kesim katıldı. %14,3'lük kesimin aksini düşündüğü verilerde %17,1'lik bir kararsız grubun var olması kavram hakkında yeterince bilgi sahibi olup olmadıklarını düşündürmektedir. İlgili sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde teklîfin doğası üzerinden değil daha ziyade Allah'a ve onun kudretine yönelik bakış açılarından cevaplar verildiği anlaşılmaktadır. Yine başka verilerden de desteklendiği üzere teklîf bahsi Mâtürîdîler ve Eş'arîlerin aralarında ayrışma konusu olmasına rağmen katılımcılar bu ayrışmayı büyük oranda özümseyerek bağdaştırmaya yönelmiş görünmektedir. Konular ayrıntılarıyla ele alındıkça kavram karışıklıklarının gözlemlendiği sonuçlarda, bir bütün olarak elde edilen bazı bilgiler ve tercihlerle yetinildiği anlaşılmaktadır.

Bulgular bölümünde katılımcılara toplum tarafından kaderle ilintili bir şekilde kullanılan atasözleri ve deyimlerden oluşan yargılar yöneltildi. Buna göre katılımcılar "Alın yazısına inanırım" yargısına %45'lik bir oranda katılmazken %43,7'lik bir kesim ise alın yazısına farklı yoğunluklarda inandığını belirtmiştir. İnandığını beyan eden grubun yaş ortalaması 40 yaş ve üstüdür. Örneğin, "Allah istemezse yaprak düşmezmiş" yargısına verilen cevaplara bakıldığında %47,1'lik bir kesim aynen katılırken %41,5'lik bir grup katılmadığını beyan etmiştir. Kararsızların oranı ise %11,4'tür. Katılanların yaş ortalaması büyük oranda 40 yaş ve üstüne aittir. Yine "Akacak kan damarda durmaz" şeklindeki yargıya katılımcıların %50,7'si katılırken aksini beyan edenlerin oranı ise %39,4 olmuştur. Ayrıca bu konuda %9,9'luk bir grubun kararsız olduğu saptanmıştır. İlaveten "Varsa nasibim beni elbet bulur" şeklindeki yargıya ise katılımcılar %74,6'lık bir oranda katılmamıştır. Yine "Allah isterse mermere geçirir dişini, istemezse muhallebi yerken kırar dişini" şeklindeki yargıya %76'lık bir katılım göstermişlerdir. %18,3'lük kesim ise buna katılmamıştır. Katılan büyük çoğunluğun yaş ortalamalarının 40 yaşın üstünde olduğunu belirtmek gerekir. Bu verilerden anlaşıldığı kadarıyla olup biten şeylerin âkıbetlerinin Allah tarafından bilindiğini yansıtan sözlerde, kulun bir şey yapamayacağı, ancak olan bitenleri ibret nazarıyla seyretmesine yönelik tutumlara katılım yarıya geçmektedir. Söz konusu duruma bir de Allah'ın kudretiyle ilişkili bir ifade girince katılım oranı %80'lere dayanmaktadır. Buradan anlaşılan, cebr fikrinin farklı görünümünde ve renklerde var olduğu ancak tam olarak ifade edilemediği ve bunun başlı başına bir çalışmayla ortaya koyulması gerektiğidir.

Katılımcılara Sünnetullah, Âdetullah, Şeâirullah, Hudûdullah gibi kavramları bilip bilmedikleri sorulduğunda neredeyse tamamı ilgili kavramları bildiklerini beyan etmişti. Bununla paralel olarak "Allah'ın gücü ve iradesi sonsuzdur, ancak imtihan dünyasındaki kuralları önceden belirlemiş ve bize de bildirmiştir. Bu kurallara bizzat kendisi de uymakta ve kulların üzerine adeta sonsuz bir güçle gelmemektedir" şeklindeki yargıya %91,3'lük kesim katılmaktadır. Katılanların içinde cinsiyet değişkenininin

²⁴ Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l Usuli'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 338-340.

²⁵ Nureddin Sâbûnî, *Matürîdiyye Akâidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: DİB Yayınları, 1982), 141.

²⁶ Ebu'l-Hasen İbn Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak Eş'arî, *Kitâbu'l-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, thk. Fevkiye Hüseyin Mahmud (Kahire, 1977), 55.

etken olduğu bir veri olması yönünden kadın katılımcıların %70'i bu yargıya katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Bunlara mukabil “Kul, olup bitendeki ilâhî hikmeti sorgulayabilir” şeklindeki yargıya %73,2'lik büyük bir kesim katılmaktadır. İlginçtir ki, bir sonraki yargıda da “Allah'ın hikmetinden sual edilmez; O, ne dilemişse kula, ona razı olmak düşer” yargısına %83,1'lik büyük çoğunluk katılmaktadır. Anlaşılan o ki bazı çapraz sorular katılımcıların örtük reflekslerinin ölçülmesini kolaylaştırmaktadır. Hem Allah'ın hikmetli davrandığı, kullarının üstüne sonsuz ve ölçsüz bir güçle yüklenmediği ve merhametli olduğuna yönelik eğilim gösterilmekte hem de Allah'ın yapıp ettiklerinin hikmetinin sorgulanamaz olduğuna inanılmaktadır. Mâtürîdî düşünce ekolü²⁷ sistemini güçlü bir hikmet anlayışı üzerine bina etmişken, ilgili mezhebin pratiğe yansımaları noktasında yeterli bilgi-birikim ve çabanın gösterildiğini ifade etmek bu soru grubunda güç görünmektedir.

Bulgular bölümünde sunulduğu üzere kulun kötü bir fiili istemesine bağlı olarak Allah'ın da o fiili yarattığı ve bunun aksinde bir durumun cebr olacağına dair yargıya %86,8 gibi büyük çoğunluk katılmaktadır. İlaveten Allah'ın, kulun akıl ve iradesiyle seçtiği fiillerini önceden tayin ve tercih etmediğine yönelik öncüle %72'lik bir kesim katıldığını ifade etmiştir. Katılanlar içinde 40 yaş altındaki grubun sayısal olarak yüksekliği dikkat çekicidir. Buradaki verilerde de görüldüğü üzere açıkça cebr fikrine temayül gösterilen sorulardan farklı olarak cebr fikrine meyilli olunmadığı beyan edilmektedir.

Bir başka soru grubunda da Levh-i Mahfûz'da²⁸ yazılı olanların sonradan değişmediğine inananların oranı bir hayli yüksek çıkmıştır. Sadakanın belirlenmiş ömrü uzattığı ve belaları def ettiğine yönelik sorulan yargıya da %61,9'luk kesim katılırken, %31 gibi bir oranda katılmayanlar mevcuttur. Aynı grupta sorulan dua etmek kaderi değiştirir yargısına da katılanların oranı yarı yarıyadır. Verilere göre, dua-kader arasındaki ilişkiye bakarak ulaşılan neticeler yeniden gözden geçirilmelidir.

Evlilik-Kader ilişkisine yönelik hazırlanan sorularda, evlilik ve çocuk sahibi olmayla kader arasındaki ilişkiler irdelenmeye çalışıldı. İlgili sorularda katılımcılara “Kişi, Allah'ın onun için önceden seçtiği kişi ile evlenir, dolayısıyla kişinin evleneceği kişiyi Allah tayin ve tercih eder” yargısına %42,3'lük bir kesim katılmamıştır. Bu yargıya %39,4'lük bir kesim katılırken %18,3'lük bir grubun da kararsız olduğu saptanmıştır. Katılmayanların yarıdan fazlası 40 yaş altındaki gruba aittir. Ayrıca kararsızların da çoğunluğu nispeten daha genç kesimdir. Ayrıca, modern tıp imkânlarına rağmen çocuk sahibi olmanın yine de Allah'ın takdîriyle olduğuna katılanların oranı %84,5'tir. İlaveten, akraba evliliği sonucu doğan engelli çocukların takdîr gereği böyle doğduğuna ve anne-babanın bunda bir sorumluluğu olmadığına dair yöneltilen öncüle %71,9'luk bir grup katılmamaktadır. %25,4'lük bir kesim ise katıldığını beyan etmiştir. İlgili verilerden evlilik konusunda eş seçim işinin büyük ölçüde insanın tasarrufuna bırakıldığına olan inanç baskın çıkmaktadır. Bilhassa genç katılımcılar bu sonuçlarda etkili olmuştur. Ancak çocuk sahibi olmanın ancak Allah'ın takdîriyle olduğu ve bu konuda tıbbın imkânlarının bir etkisi olmadığı düşünülmektedir. Akraba evliliği sonucu olası engelli doğumlarda ise Allah'ın takdîrinden ziyade ana-babanın sorumluluğu yüksek bir oranda vurgulanmaktadır. Bu veriler bize evlilik konusunda sorumluluğun insanda olduğuna yönelik eğilimi göstermektedir. Ancak takdîr konusu çocuk sahibi olmayla irtibatlandırıldığında diğer örneklerde de olduğu gibi Allah'ın kudreti üzerinden okunmak kaydıyla değerlendirilmektedir.

Bulgular bölümünde de zikredildiği üzere; ortalama yaşam süresiyle alakalı “Tıp ve teknolojik ilerlemelere rağmen ortalama yaşam süresini belirleyen Allah'tır” şeklindeki yargıya örneklemin %55'i katılırken %26,7'si katılmamış %18,3'ü de kararsız kalmıştır. Kararsızların sayısına bakıldığında konuya dair bilgi birikimleri ve ilgilerine yönelik üzerine düşünülmesi gerekebilir. Ayrıca cinsiyet değişkeninin etkili olduğu verilerde erkek katılımcıların yarıdan fazlası bu yargıya katıldığını beyan etmiştir. Önceki soruyla bağlantılı olarak “Ortalama yaşam süresini belirleyen Allah ise, orta çağ insanları günümüz insanı yanında dezavantajlı bir konumda yer almış olur. Çünkü her insan uzun yaşama imkânına sahip olmak ister. Bu durum Allah'ın adaletine gölge düşürebilir” şeklindeki yargıya %54,9'luk bir oranla katılmadıklarını

²⁷ Matürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 18-57.

²⁸ El-Burûc, 85/21-22.

beyan etmişlerdir. Bu iki soruda da ortak bir tavır gözlemek mümkündür. Zira, yaşam süreleri büyük oranda ezeli yazgıya da inanıldığı için katılımcılar tarafından önceden tespit edilmiş olarak düşünülmüş olmalıdır. Buna paralel olarak herhangi bir teknolojik ilerleme veya tıbbın ulaştığı seviyelerin, insanların bilinçlenmesinin vs. ortalama yaşamla ciddi bir irtibatı kurulamamış denilebilir. Aksine konu yine Allah'ın ilim ve kudreti üzerinden değerlendirilmiş görünmektedir.

Son soru grubunda katılımcılara öncelikle "Kişinin rızkının kesin bir şekilde önceden belirlendiğini" yöneltildiği yargıya %57,3'lük bir oranla katılıyorum cevabı verildi. %36'8'lik bir diğer kesim ise bu yargıya katılmadığını beyan etmektedir. Buna mukabil "Kişi için ancak çalıştığının karşılığı vardır" şeklindeki yargıya %87,3'ü kesin olmak üzere bütün katılımcılar katılıyorum şeklinde yanıt verdi. Bununla birlikte önceden belirlenmiş bir rızık²⁹ için hala nasip-kismet gibi ifadeler kullanmanın gereksiz olduğunu düşünenlerin oranı %32,8'de kalırken katılmayanların oranı %55,7 şeklindedir. Bu konuda %11,4'lük bir kesim de kararsız olduğunu bildirmiştir. Bu verilerin üzerine "Allah zenginliği dilediğine verir, dolayısıyla fakirlik bir kaderdir" yargısına %75,9'luk büyük çoğunluk katılmazken %11,3'lük grup ise yargıya aynen katıldığını beyan etmektedir. Son soru grubundaki veriler değerlendirildiğinde rızkın önceden belirlendiğine olan eğilim yarıyı geçmiş olmakla birlikte, bu rızka rağmen hala nasipte yoksa o rızkın kula ulaşmayacağı düşüncesi de karşılık bulmuştur. Bununla birlikte rızk konusunda kulun gayret ve çabasına özel vurgu yapılmış, bunu destekler nitelikte de fakirliğin kader olduğuna yönelik yargıya her 4 katılımcıdan 3'ü karşı çıkmıştır. Anlaşılan o ki, katılımcılar hayatlarında bizzat fiilen tecrübe ettikleri konularda insanın rolüne yönelik eğilimler sergilemektedir.

Sonuç

Sosyal bilimler araştırmalarında nicel ölçümlerin sonuçları her zaman aynı olmayabilir. Çünkü zaman ve mekân faktörü, insanın doğası, çevresel faktörler, siyasî olaylar, değişen dünya düzenleri, teknolojik gelişmeler vb. birçok etken sonuçları farklı oranlarda etkilemektedir. Din anlayışları zikrettiğimiz bütün bu etmenlerden nasibini alarak şekillenmektedir. Dinî inanışlar, ibadet etme içgüdüleri, yaratıcı fikrine sarılma, korkular, mutluluklar, sonsuzluk fikri, öldükten sonra yeniden dirilme vb. duygular ve inançlar insanın hayatını anlamlandırmasında kıymetlidir. Bu yönüyle bakıldığında İslâm dininin inanç esasları arasında vaz edilen "Kader" konusu hayatın doğru konumlandırılmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Örneklem olarak seçilen İHL Meslek Dersleri ve DKAB öğretmenlerinin kader konusundaki algıları doğrudan veya dolaylı olarak toplumun kader anlayışına etki etmektedir. Bu fikirden hareketle çalışma esnasında bazı katılımcıların hadislerde kader meselesinin tartışmaya kapalı bir iman esası olarak gösterilmesine dayandığını düşündüğümüz dinî hassasiyetleri gereği, sunulan anketi cevaplandırmaya yanaşmaması gösteriyor ki iman esasları üzerine verilen eğitimin bütün paydaşları İslâm Ortak Paydası vurgusunu yeniden gözden geçirmelidir. Katılımcılar arasında inanç alanıyla ilgili özel çalışmalar yapanların sayısı 3'ü geçmemiştir. Bu konuya duyulan ilgi sadece akademik ilgiyle ispatlanamaz kuşkusuz; lâkin katılımcıların inanç alanının zor ve göz korkutucu olduğuna yönelik söylemleri, mezhepleri çok sayıda ve birbirinden farklı görüşleri olduğu için sistematik bir şekilde anlayamadıklarını beyan etmeleri, üzerinde hem yüksek öğrenimin hem de din öğretimi camiasının dikkatle durması gereken hususlardan biridir. Aynı şekilde bu çalışma sayesinde görülen bir diğer sorunun da katılımcıların öğrencilerden gelen kader ve inanç alanıyla ilgili soruları cevaplamakta ciddi zorluklar çektikleridir. Bununla birlikte cinsiyet ve yaş olmak üzere iki ana değişkenin sonuçlarda etki ettiği görülmüştür. Buna göre özellikle katılımcı grubun mezhebî aidiyetlere verdiği cevaplar ile aidiyetin bilgi temellerinin sorgulanmasıyla birlikte daha genç katılımcıların Hanefî-Mâtürîdî kader anlayışına yakınlığı sürmekteyken bu durum ileri yaştaki özellikle erkek katılımcılarda yerini giderek Eş'arî anlayışa bırakmaktadır. Bu sonuçla paralel bir şekilde daha genç katılımcılarda Hanefî-Mâtürîdîlik ile Mu'tezilî fikirleri bir arada sunma ve yorumlayabilme de dikkat

²⁹ El-Bakara, 2/29.

çekmektedir. Bilhassa 40 yaş üstü erkek katılımcıların Mâtürîdîlik veya Eş'arîlik temelli bir kaza-kader anlayışını takipten ziyade her iki mezhebin de temel yargılarına bağlılıkları göze çarpmaktadır. Buna binaen katılımcıların yaşı ilerledikçe kader inancına dair bilgisel zeminden ziyade yer yer duygusal tatminin önemsendiği de anlaşılmaktadır. Bilakis yaşı daha genç katılımcılar ise bireysel sorumluluklarını her fırsatta vurgulama, tıbbî ve teknolojik gelişmelere açık olarak tercihlerde bulunma ve yeri geldiğinde klasik mezheplerin görüşlerine bağlı kalmama noktasında daha istekli ve kararlı bir tutum sergilemektedir.

Çalışma gösterdi ki toplumsal barışı ayakta tutabilme, hoşgörüyü yayma, birlikte yaşama tecrübesini geliştirme ve İslâm'ın fikir hürriyeti özelliğine de uygun olma adına öncelikle öğretmenlerden başlamak kaydıyla öğrencilere de doğru örnek olabilmelerine katkı sunmak için; "Din-Mezhep" ilişkisi üzerinde bilinç düzeyinin artırılması önemsenmelidir. Bu yönüyle toplumun birçok inanç katmanı arasındaki blokajların kalkması ve doğal birliktelik bilincinin güçlenmesi hedeflenmelidir.

Son olarak; mezhep tutuculuğunun her türlü alanda önüne geçilmesine, modern fikrî cereyanların savurgan zeminlerine karşı ihtiyatlı olunmasına, kader inancı özelinden de hareket ederek gençlerin inkârcı akımlara ve bu akımların empoze etmeye çalıştıkları tutum ve algılara kapılmaması adına mâkûl ve dinin ruhuna uygun, zamanın söylemlerini ve şartlarını da gözeten din söylemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte içinden geçilen süreçlerin de doğru okunup üzerinde yeterince durulması meselesi önemi daha da artan bir husus olarak belirlemektedir.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazarlar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedirler.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazarlar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.
- 3. Etik Beyan:** Yazarlar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedirler. Ayrıca etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için alınan etik kurul onayı (Ordu Üniversitesi BAP Etik Kurulu, 30.11.2018, A-1839 no'lu proje) mevcuttur.
- 4. Yazar Katkısı:** Çalışmada birinci yazarın katkısı % 60, ikinci yazarın katkısı % 40'tır.
- 5. Teşekkür:** Çalışmamızı destekleyen Ordu Üniversitesi BAP Koordinatörlüğüne teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynakça

- Altıntaş, Ramazan. *Sana İtikattan Soruyorlar*. İstanbul: Kitap Arası, 2018.
- Arslan, Hulusi. "Yaratma ve Gâyelilik Bağlamında Mutezilenin Fayda Teorisi". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 345-360.
- Bağcı, H. Musa. *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*. Ankara: Ankara Okulu, 2009.
- Bağdâdî, Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tahir. *el-Fark beyne'l-Fırak ve Beyâni'l-Fırkati'n-Nâciye*. Kahire, 1910.
- Bağdâdî, Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tahir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fiğlalı. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Bağlıoğlu, Ahmet. "Mezhep Çatışmaları Karşısında Bütünleştirici Yaklaşım ve Çözüm Önerileri". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2023), 220-255.
- Bulut, İsmail. "İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kelam Dersine İlişkin Görüşleri". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 7-35.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. Yüksel Dede. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2017.
- Doğan, Mebrure. "Üniversite Öğrencilerinin Kader Algıları: Metaforik Bir Araştırma". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 2/19 (2021), 645-677.
- Düzgün, Şaban Ali. *Nesefî ve İslâm Filozoflarına Göre Allah-Âlem İlişkisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen İbn Ebû Bîşr Ali b. İsmail b. İshak. *el-Lüma' fi'r-red alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'-Eş'arî Kelâmı*. çev. Kılıç Aslan Mavil - Hikmet Yağlı Mavil. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen İbn Ebû Bîşr Ali b. İsmail b. İshak. *Kitâbu'l-İbâne an Usûli'd-Diyâne*. thk. Fevkiye Hüseyin Mahmud. Kahire, 1977.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen İbn Ebû Bîşr Ali b. İsmail b. İshak. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn: İlk Dönem İslâm Mezhepleri*. çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. *Kitâbu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*. Mısır, 1902.
- İsferâyînî, Ebu'l Muzaffer. *et-Tabsîr fi'd-Dîn*. Kahire, 1955.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî. *el-Muğnî fi ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl-Aslah-İstihkâku'z-Zemm-Tevbe*. thk. Muhammed Hıdır Nebhâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî. *Şerhu'l Usuli'l-Hamse*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Kandemir, Ahmet Mekin - Kandemir, Sibel. "İlahiyat Öğrencilerinin Kelam Dersi ve Öğretimine Karşı Tutumları: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 1/20 (2022), 305-322.
- Karaca, Faruk. "Kader Algısı-Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma (Farklı Kader Algılarının Psikoterapik Değeri Üzerine)". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 3/19 (2006), 479-489.
- Karadaş, Çağfer. *Bâkılânî'ye Göre Allah ve Âlem Tasavvuru*. Bursa: Arasta Yayınları, 2003.
- Malkoç, Mehmet. "Gençliği Dini Değerlerden Uzaklaştıran Sebepler". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2019), 253-268.
- Matürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-Tevhîd*. thk. Fethullah Huleyf. İstanbul, 1979.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn. *Tabsiratü'l-Edille*. thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.
- Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid. *Kitâbü't-Temhîd li-Kavâidi't-Tevhîd-Tevhidin Esasları*. çev. Hülya Alper. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Onat, Hasan. "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği". *İlahiyat Akademi Dergisi* 5 (2017), 11-36.
- Özarlan, Selim. *Günümüz Kelâm İnanç Problemleri*. Ankara: Nobel Kitap, 2016.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer el-Hatib. *İ'tikâdâtü Fıraki'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn*. Beyrut, 1976.
- Sâbûnî, Nureddin. *Matürîdiyye Akâidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: DİB Yayınları, 1982.
- Semerkindî, Ebû Seleme es-. *Cümelü Usûli'd-Dîn-Mâtürîdîliğin Temel İnanç İlkeleri*. çev. Ahmet Saim Kılavuz. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.
- Şehristânî, Ebu'l Feth Muhammed b. Abdülkerîm. *el-Milel ve'n-Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Yeşilyurt, Temel. *Çağdaş İnanç Problemleri*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.